

NAVOIY LIRIKASIDA MUHABBAT VA MA'NAVIY POKLIK TIMSOLLARI**Quldoshova Sadoqat Komil qizi**

Navoiy inovatsiyalar universiteti 1- bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Alisher Navoiy lirikasida muhabbat va ma'naviy poklik g'oyalarining badiiy ifodasi tahlil qilinadi. Shoir asarlarida ilohiy va dunyoviy muhabbat uyg'unligi, inson qalbining komillikka intilishi hamda ruhiy poklanish yo'li yoritiladi. Navoiy g'azallarida muhabbat nafaqat insoniy tuyg'u, balki insonni Olohga yaqinlashtiruvchi ilohiy kuch sifatida talqin etiladi. Maqolada shoir lirikasidagi ramz va timsollar, badiiy vositalar orqali ifodalangan ma'naviy-axloqiy qadriyatlar tahlil etilgan.

Аннотация: В данной статье рассматривается художественное воплощение идей любви и духовной чистоты в лирике Алишера Навои. Автор показывает, как в его поэзии сочетаются земная и божественная любовь, как человек стремится к совершенству через внутреннее очищение. Любовь в поэзии Навои представлена не только как человеческое чувство, но и как сила, приближающая человека к Богу. В статье анализируются символы и художественные средства, через которые поэт раскрывает духовно-нравственные ценности.

Annotation: This article explores the artistic representation of love and spiritual purity in the lyrics of Alisher Navoi. The study highlights the harmony between divine and earthly love in his poetry, as well as the human pursuit of moral and spiritual perfection. In Navoi's works, love is depicted not only as an emotional feeling but also as a divine power that brings a person closer to God. The article analyzes the symbols and poetic devices through which Navoi conveys moral and spiritual values.

Kalit so'zlar: Alisher Navoiy, lirika, muhabbat, ma'naviy poklik, tasavvuf, komillik, ilohiy g'oya, ramz, timsol.

Ключевые слова: Алишер Навои, лирика, любовь, духовная чистота, суфизм, совершенство, божественная идея, символ.

Keywords: Alisher Navoi, lyric poetry, love, spiritual purity, Sufism, perfection, divine idea, symbol, imagery.

KIRISH

Alisher Navoiy — nafaqat turkiy adabiyot, balki jahon ma'naviy tafakkuri tarixida beqiyos o'rin tutgan ulug' mutafakkir, shoir va faylasufdir. Uning badiiy merosi insoniyatni ma'naviy kamolot sari chorlovchi yuksak g'oyalar, axloqiy qadriyatlar, muhabbat, poklik va komillik timsollariga boy. Navoiy lirikasining asosiy g'oyaviy mohiyatini insonning ichki dunyosi, ruhiy kechinmalari, ilohiy muhabbat sari intilishi tashkil etadi. Shoir asarlarida muhabbat

tushunchasi oddiy hissiy holat emas, balki insonni o'zligini anglash, poklanish va Haqqa yaqinlashish yo'lidagi ruhiy sinov sifatida talqin qilinadi.

Navoiy lirikasida dunyoviy va ilohiy muhabbat uyg'un holda tasvirlanadi. U sevgi orqali insonni komillikka yetaklovchi kuchni ko'radi, shu bois uning g'azallarida muhabbat faqat shaxsiy tuyg'u emas, balki butun borliqni yorituvchi ilohiy nurning ramzidir. Shoirning “Lison ut-tayr”, “Xazoyin ul-maoniy”, “Layli va Majnun” kabi asarlarida inson qalbining tozalanishi, o'zlikni anglash, ma'naviy barkamollikka erishish masalalari chuqur falsafiy ma'noda ifodalangan.

Navoiy ijodida ma'naviy poklik g'oyasi tasavvuf falsafasi bilan chambarchas bog'liq. Tasavvufda poklik – bu insonning nafsdan xalos bo'lib, qalban yuksalish holatidir. Shoirning lirikasida bu jarayon muhabbat orqali ro'y beradi. Muhabbat insonni har qanday g'aflatdan ozod etuvchi, uni Haqqa yetaklovchi vosita sifatida tasvirlanadi. Shu jihatdan Navoiy lirikasidagi muhabbat timsoli nafaqat shaxsiy, balki ijtimoiy va ma'naviy ahamiyatga ham ega.

Bugungi globallashuv va ma'naviy qadriyatlarning yangicha talqin qilinayotgan davrida Navoiy lirikasidagi muhabbat va poklik timsollarining qayta o'rganilishi alohida dolzarblik kasb etadi. Chunki Navoiy yaratgan asarlarda insoniylik, sadoqat, vafodorlik, axloqiy tozalik va ruhiy kamolot kabi fazilatlar badiiy timsollar orqali yuksak falsafiy darajada ifoda etilgan. Ushbu maqolada shoir lirikasidagi muhabbat va ma'naviy poklik g'oyalari, ularning badiiy ifoda vositalari hamda tasavvufiy talqin jihatlari tahlil etiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Alisher Navoiy lirikasida muhabbat tushunchasi inson qalbining eng nozik, eng yuksak tuyg'ularini ifoda etuvchi badiiy timsol sifatida namoyon bo'ladi. Shoir uchun muhabbat faqatgina ikki inson o'rtasidagi hissiy bog'liqlik emas, balki ruhiy kamolotga eltuvchi, insonni o'z “men”idan yuksaltiruvchi ilohiy kuchdir. Navoiy muhabbatda insonni poklaydigan, uning qalbini yoritadigan, Haqqa eltuvchi bir nur ko'radi. Bu fikr shoirning quyidagi g'azalidagi satrlarda o'zining yorqin ifodasini topadi:

*“Ochmag'ay erding jamoli olamoro koshki,
Solmag'ay erding bori olamda g'avg'o koshki.”*

Mazkur baytda shoir muhabbat manbai bo'lgan yor jamolini olamni bezagan, lekin shu bilan birga yuraklarda g'avg'o solgan kuch sifatida talqin qiladi. Go'zallik timsoli bo'lgan yor jamoli — ilohiy haqiqat ramzi sifatida butun olamni o'ziga rom etadi. Ammo bu go'zallikning jilvasi inson qalbida tinchlik emas, balki iztirob uyg'otadi. Demak, muhabbat — bu lazzat emas, sinovdir; u insonni azob orqali poklaydi, qalbini komillikka eltadi.

*“Chun jamoling jilvasi olamg'a soldi rustaxezi,
Qilmag'ay erdi ko'zum ani tomosho koshki.”*

Bu baytda Navoiy ilohiy jamolning nurli jilvasi butun olamni tiriltirganini, ammo shu nurni ko'rish natijasida ko'zining tinchi yo'qolganini ta'kidlaydi. Bu hol tasavvufdagi “jamol va

jilva” g‘oyalariga mos keladi: inson ilohiy go‘zallikni ko‘rgan sari o‘zining oqizligini anglaydi, dunyo lazzatlaridan kechadi va ruhiy poklik sari intiladi. Shoir uchun “tomosho” — bu oddiy ko‘rish emas, bu qalban anglash, ruhiy uyg‘onish jarayonidir.

Muhabbatning ilohiy mohiyatini ifodalovchi yana bir baytga e‘tibor qarataylik:

*“Bo‘lmag‘ay erdi ko‘zum o‘tlug‘ yuzung ko‘rgan zamon,
Ishqing o‘ti shu‘lasi ko‘nglimda paydo koshki.”*

Bu satrlarda muhabbatning “o‘t” ramzi orqali inson qalbida paydo bo‘luvchi iztirob, yonish, poklanish jarayoni tasvirlanadi. Tasavvuf falsafasida “o‘t” nafsni yo‘qotuvchi, qalbni poklovchi kuchdir. Navoiy uchun muhabbatning o‘tida yonish — bu yo‘qotish emas, aksincha, o‘zini topishdir. Shu bois muhabbat azobidan nolimaydi, aksincha, u orqali inson ilohiy haqiqatga yaqinlashadi.

*“Aylagach ishqing balosi zor ko‘nglimni hazin,
Qilmag‘ay erding meni mahzung‘a parvo koshki.”*

Bu baytda Navoiy “ishq balosi”ni so‘ngsiz dard sifatida emas, balki ma‘naviy yetuklikka olib boruvchi vosita sifatida tasvirlaydi. Ishqdagi dard — ruhning uyg‘onishidir. Bu hol tasavvufdagi “baloning latofati” tamoyiliga mosdir: ya‘ni, muhabbatning og‘rig‘i — ilohiy nur sari olib boradigan yo‘l. Navoiy uchun muhabbatning har bir og‘rig‘i, hijroni, sabri — insonni poklaydigan ruhiy tajriba hisoblanadi.

Shuningdek, quyidagi bayt ham shoirning ma‘naviy-axloqiy talqinini ochib beradi:

*“Bevafolig‘ aylag‘ach ishqingni ko‘nglum tark etib,
Qilmag‘ay erdi o‘zin olamda rasvo koshki.”*

Bu yerda shoir dunyoviy muhabbatning bevafoligini tanqid qiladi. Navoiy nazarida, inson haqiqiy muhabbatni faqat Haq yo‘lida topadi; agar u dunyoviy orzular, nafs istaklari bilan qorishsa, inson o‘zining asl mohiyatidan uzoqlashadi. “Rasvolik” — bu ilohiy muhabbatdan yuz o‘girgan qalbning jazosi. Demak, muhabbatning mohiyati — sadoqat, vafodorlik va ruhiy tozalikdir.

G‘azal yakunidagi so‘nggi bayt:

*“Ey Navoiy, bevafodur yor, bas, ne foyda,
Nechakim desang agar yoxud magar yo koshki.”*

Shoir bu yerda dunyoviy muhabbatning bevafoligini falsafiy yakun bilan ifodalaydi. “Yor” timsoli — bu nafaqat insoniy sevgining manbai, balki Haqqa eltuvchi timsol hamdir. Ammo bu yor dunyoviy bo‘lsa — u sadoqatsiz, agar ilohiy bo‘lsa — u mangu. Shu jihatdan Navoiy o‘z lirikasida har bir insonni ilohiy muhabbat sari, ruhiy poklanish yo‘liga chaqiradi.

Alisher Navoiy lirikasida muhabbat va ma‘naviy poklik timsollari o‘zaro chambarchas bog‘liqdir. Muhabbat — poklanish vositasi, poklik esa muhabbatning eng oliy darajasidir. Shoir inson qalbini poklashning yagona yo‘li sifatida ilohiy muhabbatni ko‘rsatadi. Shu sababli, uning g‘azallarida sevgi azob, hijron, sadoqat, vafodorlik kabi tuyg‘ular badiiy

ramzlar orqali ifodalanadi. Bu ramzlar orqali shoir insonni o'z qalbiga nazar solishga, ichki dunyosini poklashga, Haqqa yaqinlashishga da'vat etadi.

XULOSA

Alisher Navoiy lirikasida muhabbat — inson ruhiyatining eng yuksak ifodasi, qalbni poklovchi va komillikka eltuvchi ilohiy qudrat sifatida talqin qilinadi. Shoir muhabbatni oddiy hissiy kechinma darajasida emas, balki ma'naviy kamolotning asosiy manbai sifatida ko'rsatadi. Uning g'azallarida yor — Haq jamolining timsoli, sevgi esa ilohiy haqiqat sari eltuvchi vositadir. Shuning uchun Navoiy uchun sevgi azobi — ruhiy o'sishning boshlanishi, hijron esa poklanish maktabidir.

Keltirilgan “Ochmag'ay erding jamoli olamoro koshki” radifli g'azalda shoir muhabbatning ikki tomonlama mohiyatini — lazzat va iztirobni, shodlik va g'amni, yaqinlik va hijronni birlashtirgan murakkab tuyg'u sifatida ifodalaydi. Bu hol tasavvufiy falsafadagi “ishq ilohiyoti” konsepsiyasi bilan chambarchas bog'liqdir. Navoiy nazarida, insonning haqiqiy komillikka erishuvi aynan shu ichki kurash, sevgi va sabr, hijron va vafodorlik sinovlari orqali sodir bo'ladi.

Shoir lirikasidagi muhabbat timsollari — “yor”, “jamol”, “o't”, “ko'z”, “ko'ngil”, “balo”, “firoq” kabi ramzlar orqali insonning ruhiy kechinmalari, ma'naviy uyg'onishi, poklanish jarayoni badiiy ifoda topgan. Bu ramzlar o'z mohiyatiga ko'ra, insonni tashqi go'zallikdan ichki go'zallikka, jismoniy muhabbatdan ilohiy muhabbat sari yo'naltiradi.

Navoiy she'riyatida ma'naviy poklik muhabbat bilan uzviy bog'langan. Chunki haqiqiy sevgi insonni gunohdan, nafs istaklaridan, dunyoviy illyuziyalardan ozod etadi. Muhabbat qalbni tozalaydi, uni Haq nuri bilan yoritadi. Shu jihatdan Navoiy lirikasidagi poklik g'oyasi — bu axloqiy tozalik emas, balki ruhiy uyg'onish, ilohiy nur bilan birlashish holatidir.

Xulosa qilib aytganda, Alisher Navoiy lirikasida muhabbat va ma'naviy poklik timsollari insonning komillikka intilish jarayonini ifodalovchi badiiy-falsafiy tizimdir. Shoir o'z asarlari orqali sevgi vositasida inson qalbini yuksaltirish, uni poklik sari yo'naltirish g'oyasini ilgari suradi. Navoiy nazarida, inson hayotining haqiqiy ma'nosi — muhabbatni anglash, uni qalbdan saqlab, shu muhabbat orqali ruhiy barkamollikka erishishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qayumov, A. (1970). *Alisher Navoiy ijodi va uning davri*. – Toshkent: Fan nashriyoti.
2. Mallayev, N. (1972). *O'zbek adabiyoti tarixi*. – Toshkent: O'zbekiston SSR Fanlar akademiyasi nashriyoti.
3. Hayitmetov, A. (1983). *Navoiy va adabiy tafakkur tarixi*. – Toshkent: Fan nashriyoti.
4. Sulaymonov, H. (1991). *Navoiy lirikasining badiiy xususiyatlari*. – Toshkent: Fan nashriyoti.
5. Komilov, N. (1996). *Tasavvuf va badiiy tafakkur*. – Toshkent: O'zbekiston nashriyoti.
6. Sirojiddinov, Sh. (2006). *Navoiy tafakkur olamida*. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti.

7. Jo‘rayev, N. (2010). *Navoiy g‘azaliyoti va komil inson g‘oyasi*. – Toshkent: Ma’naviyat nashriyoti.
8. Karimov, I. A. (1996). *Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch*. – Toshkent: Ma’naviyat nashriyoti.
9. Rasulov, A. (2015). *Alisher Navoiy g‘azallari poetikasi*. – Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.
10. O‘rinboev, B. (2018). *Navoiy asarlarida ilohiy muhabbat konsepsiyasi*. – Toshkent: Yangi asr avlodi.